

Het liturgisch centrum door de eeuwen heen.

In de kerk staan onder het orgel en in de consistorie nog de hekken van de oude dooptuin die we hadden vóór de grote kerkrestauratie in 1964 - 1967. Deze hekken zijn (na de restauratie) samengevoegd tot 3 lange hekken. 2 daarvan staan tegen de muur (tegen de brede nissen) in de noordelijke zijbeuk (onder het orgel). De andere staat tegen de westelijke muur in de consistorie. Tegen de westelijke muur, onder het orgel staat één van de toegangsdeuren van de oude dooptuin. Tijdens de restauratie is deze in een bouwcontainer terecht gekomen, om weg gegooid te worden. Gelukkig heeft de toenmalige architect de waarde nog ingezien van dit houtwerk en heeft deze, na eigen restauratie, jarenlang in zijn woonkamer gehad. Na ruim 50 jaar (in 2012) is deze toegangsdeur weer terug. Na een opknapbeurt heeft hij weer een plekje gekregen in onze kerk.

Afbeelding 1. Een van de deuren van het doophek. Deze is opgekocht in 2012 op de rommelmarkt van de gereformeerde kerk van Lopik. Foto genomen in de werkplaats van Gert Griffioen.

Afbeelding 2. Gerestaureerde deur van het doophek. Staat nu in de nis in de westelijke zijbeuk van de kerk, onder het orgel.

Over de dooptuin en doophek is veel te vertellen. De tuin voor de preekstoel werd in de volksmond ook wel “voorgestoelte” genoemd. Na de Reformatie (in Lopik in 1580) was de preekstoel het nieuwe liturgisch centrum i.p.v. het koor met het altaar in katholieke tijden. Het koor in onze kerk had in vroeger tijden verschillende altaren, waar de katholieke mis werd geleid. Het verkondigde Woord werd ná de reformatie het hart van de eredienst. De gemeente kwam niet meer bij het altaar samen, maar rondom de preekstoel. De altaren zijn verwijderd na de reformatie en rondom de preekstoel ontstond dus het nieuwe ‘centrum’. Stoelen en banken, werden in een halve cirkel om de preekstoel gezet om te luisteren naar lezingen en preken. Bij de preekstoel werd voortaan gedoopt en werden huwelijken ingezegend en er werd 4 keer per jaar het avondmaal (de protestantse communieviering) voor de preekstoel gehouden.

Afbeelding 3. Twee van de drie grote doophekken in de westelijke zijbeuk van de kerk.

Tijdens de 2de grote afbraak van de kerktoren in 1797 is óók de preekstoel verplaatst, naar (ongeveer) de plek waar hij nu (2014) staat. Waar de preekstoel vóór 1797 heeft gestaan is ons niet bekend. We weten ook niet of er toen een houten hekwerk voor heeft gestaan. In 1818 word de kerktoren (die gebouwd is in 1464) helemaal afgebroken en er werd een nieuwe gebouwd op de plaats waar nu de huidige toren staat. Het middenschip (tussen toren en de zijbeuken) hebben ze in 1818 ook afgebroken. Dit middenstuk van de kerk werd toen al helemaal niet meer gebruikt. Tijdens deze grote restauratie van de kerk, is de preekstoel weer verplaatst naar het oude koor. Namelijk tegen een schot wat het oude koor en de kerk scheiden van elkaar, zie afbeelding 4. De gemeente kwam aan de West kant, onder de toren binnen. De preekstoel stond dus aan de Oost kant van de kerk, voor het koor. Op de oude foto's is dat nog goed te zien. Kijk naar de grote witte hoek pilaren waar het schot tussen stond. Tegen dit schot stond de preekstoel.

Afbeelding 4. Foto van voor 1960. Wanneer foto is genomen is onbekend.

De inrichting van de kerk was toen karakteristiek voor de Nederlandse gereformeerde traditie. Een aantal elementen zijn gelukkig nog steeds gebleven. De preekstoel tegen één van de muurdelen is het centrale punt. De stoelen en banken maken zichtbaar dat het hele bedehuis dient voor het aanhoren van de verkondiging vanaf de preekstoel. Voor de preekstoel bevindt zich een omheinde ruimte, de zogenaamde dooptuin. Alle wezenlijke elementen van de gereformeerde eredienst hebben hier hun plek. De doopvont is (meestal) een klein geelkoperen schaalje, vastgemaakt aan de preekstoel om te laten zien dat het sacrament strikt gebonden is aan het verkondigde Woord. Aan de linkerkant van de preekstoel bevinden zich binnen de dooptuin de banken voor de ouderlingen en diakenen, met een flinke bijbel voor elk van hen. Dat symboliseert hun geestelijk ambt en hun verantwoordelijkheid om te waken over de ware verkondiging van het Woord. Dan stond er ook nog een tafel in deze tuin, dat was ook zo in onze kerk van Lopik. Deze tafel stond er alleen maar tijdens de viering van het heiligavondmaal. Normaal stond deze tafel achter het koorschot in het koor van de kerk. Tijdens het heiligavondmaal werd deze tafel voor de preekstoel gezet, dus in de dooptuin. De koorhekken konden los gemaakt worden van de grond en werden naar voren verplaatst om zo extra ruimte te krijgen. Vooraan op het hek van de dooptuin was een lessenaar met een grote bijbel, hier stond de voorlezer.

Zoals er wordt gezegd: “De dooptuin, de ruimte rond de preekstoel, is trouw aan de gereformeerde leer, een ruimte van het Woord en van de aan het Woord verbonden sacramenten, een ruimte van het geestelijk ambt naar gereformeerde opvatting, waar tijdens de kerkdienst de ouderlingen, de diakenen en de predikant verblijven om samen symbool te zijn van Gods volk dat gehoorzaam is aan Gods Woord.”¹

¹ Kerkarchitectuur in de Nederlandse calvinistische traditie, door dr. Piet van Veldhuizen. Artikel geschreven op verzoek voor het Poolse cultureel-educatief tijdschrift Wiadomości Historyczne ter gelegenheid van het Calvinjaar 2009. Oorspronkelijk in het Pools, door de auteur achteraf naar het Nederlands vertaald.

Dit liturgisch centrum heeft verschillende raakvlakken en elementen van de eeuwen oude katholieke kerk (bewust of onbewust) over- of meegenomen.

Een katholieke kerk of kapel werd vroeger niet zomaar ergens neergezet. Binnen de katholieke kerk is er veel ruimte voor de sacrale symboliek (vrij vertaald heilige symboliek) van de kerkruimte. In Nederland waren de kerken en kapellen van vóór de Reformatie meestal ge-oost (d.w.z. op het oosten gericht), dus gebouwd op een oost-westas. Het eerste zonlicht van elke nieuwe dag valt dan de kerk binnen door het venster boven het altaar aan het einde van de koorruimte. Door die oriëntatie vormt de kerkruimte een microkosmos, een afspiegeling van de schepping met een vaste orde. De gelovige kwamen toen de kerk binnen vanuit het Westen en liepen naar het Oosten, dus van avondschemer naar dage raad, van sterfelijkheid naar opstanding. Als ze in die richting lopen, hebben ze aan zijn linkerhand de koude noordmuur van de kerk en aan zijn rechterhand de warme zuidmuur. Tot 1967 was dit in Lopik ook het geval. Na de laatste grote kerkrestauratie, was de hoofdingang niet meer onder de toren, maar aan de voorkant (de zuidkant) van de kerk. Achter de

Afbeelding 5. Foto van voor 1908.²

koude muur ging vaak het kerkhof schuil, in Lopik is dat niet het geval. Of toch wel. Vroeger was de kerk veel groter. De toren stond al rond het jaar 1500 op wat nu de begraafplaats is achter de bakkerij “De Keizerskroon”. Door het glas van de vensters in de noordmuur valt nooit direct zonlicht. De andere kant daarentegen, de zuidgevel, ontvangt veel direct zonlicht. Het altaar was vóór de reformatie het centrale punt, dat meestal op een verhoogd koor stond, met een soort hekwerk ervoor. Tot het altaar of de koorruimte hadden de misbezoekers geen toegang. Meestal was deze koorruimte verhoogd en/of stond een soort hek voor, ook wel koorhek genoemd. In hedendaagse katholieke kerken kun je deze koorheken nog zien. In het koor mochten alleen de priesters of geestelijken komen en niet het gewone volk. De preekstoel staat uit praktische overwegingen opgesteld daar waar het volk zich bevindt, halverwege het kerkship: een deel van de misbezoekers zal zich van het altaar moeten afwenden om voor een ogenblik te luisteren naar de prediker. De preekstoel bevindt zich

² In de gezamenlijke vergadering van kerkvoogden en notabelen is besloten (aan de kerkvoogden en aan de notabelen H. Benschop opgedragen dit te onderzoeken) dat de stoelen (die dringend aan vervanging toe waren) werden vervangen door kerkbanken. De vervanging/uitvoering is in het begin van 1908. In de kerkenraads notulen staat “*Het al of niet plaatsen van banken in het ruim van het kerkgebouw*”. De banken zijn gemaakt door H. Benschop en geschilderd door J. Benschop.

vaak (maar niet altijd) aan de zuidkant van het schip. In de katholieke eredienst worden de Schriften niet vanaf de preekstoel gelezen, maar vanaf een lezenaar bij het altaar – de preekstoel neemt dus geen sleutelpositie in.

De Reformatie besloeg een groot deel van de Nederlanden. Dat gebeurde allemaal zo rond / in de Tachtigjarige Oorlog. In 1568 liepen de spanningen hoog op tussen de katholieken en de hervormingsgezindten, tussen de Spanjaarden en de Nederlanders. Toen de hertog van Alva met zijn Spaanse troepen de Nederlanden binnen trok, sloeg de vlam in de pan. Op het grondgebied van het huidige Nederland werden in die tijd alle bestaande kerkgebouwen voor de gereformeerde eredienst in gebruik genomen. Alle beeltenissen werden uit de kerken verwijderd. Dat gebeurde slechts op enkele plaatsen in de vorm van een gewelddadige Beeldenstorm. De algemene verwijdering van beeltenissen drukte de overtuiging uit dat de eredienst zich moet concentreren op de aanbidding van de onzichtbare en ontastbare God. Zodoende moesten zelfs afbeeldingen van Christus en het kruis verdwijnen. Ze mochten alleen verbeeld worden in woorden, in prediking en gebed.

In veel gevallen moesten na een tijd ook de glas-in-loodramen eraan geloven, niet vanwege vernielzucht maar vanwege de nieuwe kerkelijke gebruiken. Mensen begonnen hun Bijbels en psalmboeken mee te nemen naar de kerk. De opbloei van de boekdrukkunst kwam tegelijk met de aanbeveling van de Reformatie, dat ieder zelf de Heilige Schrift zou moeten kunnen lezen. De gelovigen namen hun Bijbels en psalmboeken mee naar de kerkdiensten om de schriftlezingen in hun eigen exemplaar te volgen. Witte muren en helder glas moesten helpen om maximaal gebruik te maken van het daglicht. Ook de muurschilderingen in het koor van onze kerk, werden bedekt met witte pleister verf. Bij de laatste grote restauratie van de kerk zijn ze weer tevoorschijn gekomen achter het witte pleisterwerk.

In de kerk van Lopik hebben we ook glas in lood ramen gehad, dat weten we omdat we in één van de oude notulen lezen van het uitbetalen van een glaswachter.

Na de Beeldenstorm vond er dus een omwenteling plaats in deze sacrale symboliek. Er werden niet alleen beelden vernietigd om religieuze of theologische redenen, maar ook als protest van het arme volk tegen de praalzucht van lokale burgerlijke en religieuze overheden. Niet alleen werden alle beeltenissen uit de kerkinterieurs verwijderd: er gebeurden nog meer, namelijk een omwenteling in de gehele sacrale symboliek, zoals u heeft kunnen lezen.

De ruimte rond de preekstoel in de kerk van de Reformatie is geen sacrale ruimte in de katholieke betekenis, en de hele kerk is geen heiligdom in de katholieke zin van dat woord. De calvinistische reformatie vatte het kerkgebouw meer op in de zin van de synagoge, een leerhuis van het Woord dan in de zin van een tempel. De kerk moet een dak zijn boven de hoofden van mensen die het uiteindelijke heiligdom verwachten in het nieuwe Jeruzalem, dat als een Godsgeschenk uit de hemel zal neerdalen op de jongste dag.

We moeten goed begrijpen dat als we het over de reformatie hebben, dat het niet van de ene op de andere dag allemaal verandert is. Dit 'reformatie proces' heeft jaren, eeuwen geduurd, ook in onze kerk, tot wat het nu is. We moeten niet vergeten dat we nu ook nog steeds 'reformerer'.